

УДК 373.3/.5.011.33(477)"20"

Тенденції розвитку сучасної загальної середньої освіти в Україні

Сільвейстр А.М., д. пед. н., доцент,
доцент кафедри фізики і методики навчання фізики, астрономії
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Моклюк М.О., к. пед. н.,
доцент кафедри фізики і методики навчання фізики, астрономії
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Чекурда Ю.А., магістр
кафедри фізики і методики навчання фізики, астрономії
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті розглянуто стан дослідженості проблеми з позицій реформування і вдосконалення системи загальної середньої освіти. Визначено тенденції, що характеризують розвиток системи загальної середньої освіти в Україні у контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. Наголошується, що у нашому дослідженні будуть мати місце тенденції, що віддзеркалюють загальноосвітню підготовку учнів з фізики, а саме: гуманізація, фундаменталізація, інтеграція, інформатизація, комп'ютеризація, віртуалізація, та компетентнісний підхід.

Ключові слова: тенденції, освіта, загальна середня освіта, учні, заклади загальної середньої освіти.

В статье рассмотрено состояние изученности проблемы с позиций реформирования и совершенствования системы общего среднего образования.

Определены тенденции, характеризующие развитие системы общего среднего образования в Украине в контексте глобализационных и интеграционных процессов. Отмечается, что в нашем исследовании будут иметь место тенденции, отражающие общеобразовательную подготовку учащихся по физике, а именно: гуманизация, фундаментализация, интеграция, информатизация, компьютеризация, виртуализация, и компетентностный подход.

Ключевые слова: тенденции, образование, общее среднее образование, ученики, учреждения общего среднего образования.

Silveistr A.M, Moklyuk M.O, Chekurda Yu.A. Trends of development of modern general secondary education in Ukraine

The article examines the state of research of the problem from the point of view of reforming and improving the system of general secondary education. The tendencies characterizing the development of the system of general secondary education in Ukraine in the context of globalization and European integration processes are determined. It is noted that in our research there will be tendencies that reflect the general education preparation of students in physics, namely: humanization, fundamentalization, integration, informatization, computerization, virtualization, and competence approach.

Key words: trends, education, general secondary education, students, institutions of general secondary education.

Постановка проблеми. Беззаперечними ознаками розвитку людства на сьогодні є освіта, яка охоплює усі без винятку сфери суспільства. У житті людини освіта виступає не лише чинником суспільного прогресу, а й розглядається як потужний засіб розвитку людства. Освіта у сучасному світі визнається як універсальна категорія, що є джерелом знань та двигуном розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Говорячи про реформування і вдосконалення системи загальної середньої освіти, необхідно спиратися на:

вивчення та узагальнення здобутків минулого й сьогодення в Україні та за її межами; вивчення передового досвіду навчально-виховних закладів; демократичний підхід у навчально-виховному процесі; нові взаємовідносини між учителями та учнями, які сприяють розвитку творчості та ініціативи; нові прогресивні світові концепції, які надають відкритості системі загальної середньої освіти в цілому.

У теоретичних дослідженнях науковців (В. Биков, Л. Віткін, О. Волоков, Б. Гершунський, А. Зенкін, В. Кремень, Н. Мойсеюк, М. Набок, О. Огієнко, Н. Скотна, Г. Хімичева та ін.) визначені основні тенденції розвитку сучасної (середньої та вищої) освіти в Україні та світі. Автори наукових праць зазначають, що стратегія розвитку освіти в Україні має увібрати у себе загальноосвітні тенденції трансформації сутності і методів сучасної світової освіти, яка у багатьох розвинутих країнах стала прискорювачем економічного зростання, сприяла задоволенню зростаючих потреб і розкриттю творчого потенціалу особистості, забезпечила впровадження сучасних інформаційних технологій.

Приступаючи до дослідження проблеми, ми намагалися з'ясувати, які тенденції розвитку сучасної загальної середньої освіти є актуальними в Україні та які з них сприяють розвитку сучасної фізичної освіти в середній школі.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення тенденцій розвитку сучасної загальної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. З'ясування відповіді на поставлені питання обумовило необхідність уточнення змісту поняття «тенденція». Термін «тенденція» в Академічному тлумачному словнику української мови вживається як «напрямок розвитку чого-небудь; прагнення, намір, властиві кому-, чому-небудь або/чи потяг, схильність до чогось; провідна думка, ідея художнього, наукового й та ін. твору або/чи ідейне спрямування; упереджена думка, ідея, теза, що не впливає логічно з самого розвитку подій, з художніх образів, а нав'язується читачеві» [20, с. 72]. У нашому дослідженні цей термін

(від лат. *tendo* – направляю, прагну) буде застосовуватися як такий, що «визначає можливість тих чи інших подій розвиватися в даному напрямку».

Саме з цих позицій спробуємо виділити і проаналізувати основні тенденції розвитку освіти зокрема, загальної середньої у контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. В. Биков [2, с. 28, 140] вважає основними тенденціями розвитку освіти є: інтеграція, демократизація й інформатизація. В. Кремень [13, с. 7-8] виділяє загальноцивілізаційні тенденції: глобалізація суспільного розвитку (зближення націй, народів, держав, кроки до створення спільного економічного поля, інформаційного простору тощо; зближення характеру суспільних відносин у різних країнах світу, залежність прогресу кожної країни від здатності спілкуватись із світом; загострення конкуренції між державами, у вир якої потрапляють, крім економічної, й інші сфери, і це надає процесу глобальних масштабів; зміна сутності держави, що змушена передавати частину традиційних функцій об'єднанню держав континентального характеру, як, наприклад, Європейський Союз, чи загальносвітового - як ООН); набуття людством здатності до самознищення (війни, ядерна зброя, екологічні проблеми тощо); переходу людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій (ґрунтується не на матеріальній, а на інтелектуальній власності, на знаннях як субстанції виробництва, і визначаються рівнем людського розвитку в країні, станом наукового потенціалу нації).

Науковці у праці [4, с. 14-15] концентрують увагу на світових тенденціях розвитку освіти таких як: категорії якості освіти; фундаменталізації; інновації; гуманізації; неперервності; адаптивності; доступності. Тенденції розвитку освіти виділяє О. Огієнко [16, с. 366]: інтеграція, глобалізація, інтернаціоналізація, забезпечення мобільності людей, входження в інформаційне суспільство. Н. Скотна [19] серед тенденцій розвитку загальної середньої освіти бачить інтеграцію, гармонізацію знань та віри. Б. Гершунський [6, с. 93] акцентує увагу на тенденціях загальної середньої освіти таких як гуманізація, гуманітаризація, індивідуалізація, диференціація, демократизація,

інтеграція, технологізація. Автор праці [10] спираючись на документи Європейської комісії з питань освіти наводить три тенденції, які панують у сфері освіти та спостерігаються в країнах Європейського Союзу: 1. Демографічні зміни, що ведуть до зменшення кількості учнів ланки обов'язкової системи загальної освіти. 2. Продовження тривалості загальної середньої освіти. 3. Загальна тенденція до автономізації шкіл, яка відбувається одночасно з процесом систематичної оцінки системи, навчального закладу та педагогічного закладу. М. Набок у праці [15] наводить ряд негативних та позитивних тенденцій у сфері розвитку загальної освіти. Серед негативних тенденцій автор наводить погіршення якості загальної середньої освіти протягом 1992-2016 років, що зумовило збільшення частки молоді, яка здобуває освіту за кордоном; гуманітаризацію, що призводить до недосконалості змісту шкільної освіти, недостатня його орієнтованість на формування здатності використовувати здобуті знання в житті і практичній діяльності.

Позитивними тенденціями автор вважає: глобалізацію (участь у різних проектах Європи та світу, розвиток партнерства, обмін делегаціями у сфері освіти тощо); децентралізацію та демократизацію у розвитку шкільної освіти; національну спрямованість освіти (невіддільність освіти від національної основи, в органічному поєднанні освіти з історією і традиціями українського нагороду, збереження і збагачення його національних цінностей); створення шкільних округів (пов'язано з демографічною ситуацією, що склалася в державі); гуманізацію (процес створення необхідних умов для самореалізації особистості учня в такій школі, яка має здійснити величну місію, притаманну школі в усі часи її існування: допомогти людині навчитися жити у гармонії з собою, з природою, з іншими людьми, з суспільством); інтеграцію змісту окремих предметів і курсів (розширення можливостей вибору кожним учнем для розвитку і самореалізації особистості); неперервність освіти (сутність якої полягає у постійному поглибленні загальноосвітньої і фахової підготовки, перетворенні набуття освіти у процес, що триває упродовж всього життя людини) [15].

Автор праці [8] зазначає, що розроблення змісту сучасної шкільної освіти

ґрунтується на загальних тенденціях його розвитку, визначених у педагогічній теорії та практиці. Основоположними принципами його конструювання є гуманізація, гуманітаризація та інформатизація суспільства. У посібнику [14] авторка Н. Мойсеюк виділяє тринадцять основних тенденцій розвитку освіти: гуманізація; гуманітаризація; національна спрямованість; відкритість системи освіти; перенесення акценту з навчальної діяльності педагога на навчально-пізнавальну, трудову, художню та іншу діяльність учня; перехід від переважно інформативних форм до активних методів і форм навчання з використанням елементів проблемності, наукового пошуку, резервів самостійної роботи учнів; створення умов для самоствердження, самореалізації і самовизначення особистості, що є результатом її самоорганізації; перетворення позиції педагога і позиції учня в особистісно-рівноправні, в позиції людей-співробітників; творча справа освітнього процесу; перехід від суворо регламентованих контрольованих способів організації педагогічного процесу до розвивальних, активізуючих, що передбачає стимулювання, організацію творчої, самостійної діяльності учнів; оцінка результату діяльності системи освіти по виходу (outcome education), який визначається певними вимогами, або стандартами, уніфікованими незалежно від форми навчання; безперервність освіти, що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої підготовки, досягнення цілісності і наступності у навчанні та вихованні – перетворення набуття освіти у процес, що триває упродовж всього життя людини; нероздільність навчання і виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання і виховання формуванню цілісної та гармонійно розвиненої особистості.

Аналіз поглядів науковців на тенденції розвитку освіти в Україні та світі неоднозначні та отримують різну трактовку й оцінку. Серед основних тенденцій сучасної загальної середньої освіти можна виокремити демократизацію, гуманізацію, гуманітаризацію, фундаменталізацію, комп'ютеризацію, віртуалізацію, інтернаціоналізацію, глобалізацію, інтеграцію, інформатизацію, компетентнісний підхід тощо.

У нашому дослідженні будуть мати місце тенденції, що віддзеркалюють загальноосвітню підготовку учнів з фізики, а саме: гуманізація, фундаменталізація, інтеграція, інформатизація, комп'ютеризація, віртуалізація, та компетентнісний підхід.

Гуманізація - посилення гуманістичних засад у суспільстві, утвердження загальнолюдських цінностей, вищий культурний і моральний розвиток людських здібностей в естетично закінчену форму у поєднанні з м'якістю та людяністю [17, с. 105].

Гуманізація освіти – центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворної функції. Основним смислом вважається розвиток учня. Шляхами гуманізації освіти є: формування відносин співробітництва між усіма учасниками педагогічного процесу; виховання в учасників педагогічного процесу морально-емоційної культури взаємовідносин; формування в учнів емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини; створення матеріально-технічних умов для нормального функціонування педагогічного процесу, що виховує гуманну особистість: щирю, людяну, доброзичливу, милосердну, із розвинутим почуттям власної гідності й поваги до гідності іншої людини [7, с. 76]. Ідея гуманізації освіти поширюється також на форми і методи навчання (зокрема, у фізиці), на всю сукупність умов, у яких вона протікає.

Фундаменталізація - посилення взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки молоді людини до життєдіяльності, або з іншого погляду, фундаменталізація – це процес якісної зміни загальної освіти на основі принципу її фундаментальності. Фундаментальність освіти визначається через ґрунтовність, глибину і міцність знань; посилення взаємозв'язку теоретичної і прикладної підготовки молодого покоління до життєдіяльності; спрямованість, яка спирається на: універсальні знання, формування загальної культури, розвиток наукового мислення [5, с. 122]. В. Каган [11], звертає увагу, що у сукупності фундаментальність означає здатність здійснювати системний аналіз цільових проблем, реалізовувати міжпредметну інтеграцію, будувати цілісні

моделі процесів розв'язання поставлених завдань і, найголовніше, набути навичок учитися протягом життя, використовуючи весь набір класичних і сучасних інформаційних технологій, включаючи Інтернет-технології.

Фундаментальність навчального матеріалу допомагає учням не тільки підвищити науковий рівень знань, але й ознайомитися з фундаментальними теоріями, які дають можливість успішно використовувати їх у практичних та прикладних цілях. Підсилення курсу фізики сучасними фундаментальними теоріями є одним із важливих і перспективних напрямів щодо вдосконалення і формування природничо-наукових знань учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО). Фундаментальні фізичні теорії в шкільному курсі фізики є не тільки засобами підвищення наукового рівня курсу фізики, але й засобами формування кінцевого результату навчання, систематизації навчального матеріалу, розвитку пізнавального інтересу, формування мотиваційної сфери учнів, наукового мислення і світогляду. У навчальному курсі фізики використовується багато спільного фундаментального матеріалу, який дає основу для реалізації міжпредметних зв'язків, для синтезу знань, які засвоюються учнями на уроках і можуть бути застосовані в інших шкільних предметах.

Інтеграція – це процес об'єднання та координація дій різних частин системи [3, с. 401]. Поняття «інтеграція» є загальнонауковим поняттям. Під інтеграцією наукових знань розуміють процес взаємопроникнення структурних елементів різних галузей знань, що супроводжується збільшенням їх узагальненості й комплексності, ущільненості. У дидактиці інтеграцію розглядають як втілення інтегративного підходу до навчання [23] як один із засобів, спроможних уніфікувати, об'єднати й ущільнити знання на основі взаємопроникнення їх елементів, зміцнення й ускладнення зв'язків між ними.

М. Берулава [1] виокремлює три рівні інтеграції змісту навчання, а саме:

І рівень – міждисциплінарна інтеграція в навчальному процесі. Цей рівень віддзеркалюється у понятті «міжпредметний зв'язок» (А. Біляєва, М. Борисенко, Г. Варковацька, А. Макаренко, Є. Мінченков, К. Ушинський та ін.);

II рівень – це дидактичний синтез взаємозв'язаних дисциплін на основі однієї з них (базової). При цьому кожна дисципліна зберігає свій власний статус (предмет дослідження) (І. Козловська, О. Кульчицький, К. Ленік та ін.);

III рівень – так званий рівень цілісності, коли навчальні дисципліни об'єднуються в одну нову і мають власний предмет вивчення (Є. Барбіна, В. Семиченко, І. Яковлев та ін.). Рівнева структура, запропонована науковцем, допомагає встановлювати зв'язки між інформацією, знаннями, науками, забезпечує їх цілісність, дозволяє зберігати компоненти системи в єдності та дає можливість реалізувати їх через інтегративний підхід.

Інформатизація – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, розроблених на основі сучасної комп'ютерної та комунікаційної техніки [21, с. 22].

Інформатизація освіти в широкому розумінні – комплекс соціально-педагогічних перетворень, пов'язаних з насиченням освітніх систем інформаційною продукцією, засобами й технологією, у вузькому – впровадження в заклади системи освіти інформаційних засобів, що ґрунтуються на мікропроцесорній техніці, а також інформаційної продукції і педагогічних технологій, які базуються на цих засобах. [7, с. 149]. З погляду В. Коткової [12], інформатизація освіти – процес, у якому політичні, соціально-економічні, технологічні й правові механізми тісно пов'язані на основі широкого застосування комп'ютера, засобів, систем колективного й особистого зв'язку.

Комп'ютеризація навчання у вузькому смислі – застосування комп'ютера як засобу навчання; в широкому – застосування комп'ютера в навчальному процесі з різною метою. Система комп'ютерного навчання включає технічне (комп'ютер), програмне й навчальне забезпечення [7, с. 173]. На думку М. Жалдака [9] використання комп'ютера як засобу навчання дозволяє

підвищити його ефективність за рахунок синтезу тексту, графіки, аудіо- та відеоінформації, анімації, можливості для зворотного зв'язку та інтерактивності.

У сучасній освіті широкого застосування набула і тенденція розвитку віртуалізації навчання. Під терміном «віртуалізація» розуміють створення віртуального, тобто штучного, об'єкта чи середовища. Цей термін знайшов своє застосування у багатьох галузях знань, але частіше його застосовують у комп'ютерній техніці для позначення абстракції комп'ютерних ресурсів. Він був введений у 1984 р. американським розробником комп'ютерних пристроїв Ж. Ланьє. В. Биков зазначає, що слово «віртуальна» означає використання при навчанні специфічного навчального середовища – так званого середовища віртуальної реальності [2, с. 85].

Компетентнісний підхід до навчання стає одним із провідних напрямків у світовій освітній практиці. У матеріалах модернізації освіти в Україні цей підхід розглядається як один із важливих концептуальних положень оновлення змісту освіти. На думку С. Сисоєвої [18], компетентнісний підхід – це підхід, спрямований на формування компетентності особи. Компетентність особи є її особистісним капіталом і результатом навчання у різних формах формальної, неформальної та інформальної освіти. За А. Хуторським [22], компетентнісний підхід передбачає не засвоєння учнем розрізнених знань, а оволодіння ними в комплексі.

Компетентнісний підхід будемо реалізовувати, виходячи із предметних та міжпредметних компетенцій із застосуванням як традиційних, так й інноваційних (використання засобів мультимедіа) методик навчання. Предметні компетенції будемо застосовувати на рівнях: ціннісному, знанневому, практичному та емпіричному. Міжпредметні компетенції можна розглядати на тих же самих рівнях, але необхідно враховувати взаємозв'язки між предметами (два або більше).

Висновки. У нашому дослідженні визначено тенденції, що віддзеркалюють загальноосвітню підготовку учнів, а саме: гуманізація,

фундаменталізація, інтеграція, інформатизація, комп'ютеризація, віртуалізація, та компетентнісний підхід. Врахування цих тенденцій допоможе закласти основу для розробки методики організації та проведення навчальних занять з фізики учнів ЗЗСО, яка на наш погляд, забезпечить підвищення якості їх фізичної, а відповідно й профільної підготовки.

Література:

1. Берулава М.Н. Теоретические основы интеграции образования: научное издание. М.: Совершенство, 1998. 174 с.
2. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. Київ: Атіка, 2009. 684 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головний ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
4. Волоков О.І., Віткін Л.М., Хімичева Г.І., Зенкін А.С. Системи якості вищих навчальних закладів: теорія і практика. Київ: Наукова думка, 2006. 302 с.
5. Воронин А.С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике. / Науч. ред. Г.Д. Бухарова. Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ–УПИ, 2006. 135 с.
6. Гершунский Б.С. Философия образования: Учебн. пособ. для студ. высш. и сред. пед. учебн. заведен. М.: Московский психолого-социальный институт, 1998. 432 с.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
8. Дем'яненко О.О. Тенденції розвитку загальної середньої освіти в Україні крізь призму філософсько-освітніх питань. URL: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2419.
9. Жалдак М.І. Комп'ютер на уроках математики: посібник для вчителів. К.: Техніка, 1997. 304 с.
10. Зигало О.А. Сучасні тенденції розвитку освітньої політики в Україні. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Zygalo.pdf.
11. Каган В Системы интегральной подготовки. Высшее образование в России. 2002. №4. С. 84–89.

12. Коткова В.В. Філософсько-методичні аспекти процесів інформатизації та комп'ютеризації освіти. Інформаційні технології в освіті. 2010. № 6. С. 163–168.
13. Кремень В. Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ: Грамота, 2003. 216 с.
14. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навчальний посібник. Вид. 5-е. Київ: Саммит-Книга, 2007. 656 с.
15. Набок М. Сучасні тенденції розвитку загальної середньої освіти України. Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць / гол. ред. М.І. Степаненко. Полтава, 2017. Вип. 19. С. 244-253. (Педагогічні науки).
16. Огієнко О.І. Тенденції розвитку освіти дорослих у Скандинавських країнах (Друга половина ХХ століття): дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2009. 500 с.
17. Педагогіка: Большая современная энциклопедия. / Сост. Е.С. Рапацевич. Мн.: Современ. слово, 2005. 720 с.
18. Сисоєва С.О. Новий закон України «Про вищу освіту» дискусійні аспекти наукового тезаурусу. Освітологічний дискурс. 2015. № 3(11). С. 261–269. URL: <http://oaji.net/articles/2016/2923-1456478480.pdf>.
19. Скотна Н. Україна і світ у контексті цивілізаційної виховної стратегії. Філософія освіти. 2006. № 1. С. 79–88.
20. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 10. 1979. 660 с.
21. Триус Ю.В. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2005. 48 с.
22. Хуторский А.В. Современная дидактика: учеб. пособ. Изд. 2-е, перераб. – М.: Высш. шк., 2007. 639 с.
23. Шарко В.Д. Методологічні засади сучасного уроку: Посібник для студентів, керівників шкіл, вчителів, працівників післядипломної освіти. Херсон: Видавництво ХНТУ, 2009. 120 с.